

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 01 | pp. 40-45 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

YER RESURSLARIDAN FOYDALANISHDA SINERGIK YONDASHUV MOHIYATI VA AMALIY AHAMIYATI

Axmatov Abutolibxon Ochilxon o'g'li

Qarshi davlat texnika universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yer resurslaridan foydalanishda sinergik yondashuvning nazariy asoslari, amaliy qo'llanish holatlari va iqtisodiy, ekologik hamda ijtimoiy samaralari yoritilgan. Sinergik yondashuv yer resurslarining kompleks boshqaruvi, turli subyektlar o'rtasidagi hamkorlik, sektorlararo integratsiya va innovatsion texnologiyalar asosida barqaror natijalarga erishishni ta'minlaydi. Muallif sinergiyaning mohiyatini zamonaviy yondashuvlar orqali tahlil qilib, qishloq xo'jaligi, ekologiya va iqtisodiyot sohalari o'rtasidagi bog'liqlikni ochib beradi.

Kalit so'zlar: yer resurslari, sinergiya, sinergik yondashuv, barqaror rivojlanish, resurslar boshqaruvi, agroekologiya, integratsiya, kooperatsiya, dehqon xo'jaliklari.

Аннотация: В статье раскрываются теоретические основы синергетического подхода к использованию земельных ресурсов, практические аспекты его применения, а также его экономические, экологические и социальные эффекты. Синергетический подход обеспечивает достижение устойчивых результатов на основе комплексного управления земельными ресурсами, сотрудничества между различными субъектами, межсекторальной интеграции и внедрения инновационных технологий. Автор анализирует сущность синергии с позиций современных подходов и раскрывает взаимосвязь между сельским хозяйством, экологией и экономикой.

Ключевые слова: Земельные ресурсы, синергия, синергетический подход, устойчивое развитие, управление ресурсами, агроэкология, интеграция, кооперация, фермерские хозяйства.

Abstract: This article reveals the theoretical foundations of the synergistic approach to land resource use, practical aspects of its application, as well as its economic, environmental, and social effects. The synergistic approach ensures sustainable outcomes based on integrated land resource management, cooperation among various stakeholders, intersectoral integration, and the implementation of innovative technologies. The author analyzes the essence of synergy through modern perspectives and explains the interconnections between agriculture, ecology, and the economy.

Keywords: Land resources, synergy, synergistic approach, sustainable development, resource management, agroecology, integration, cooperation, farming enterprises.

Kirish

Yer resurslari insoniyat hayotida beqiyos ahamiyat kasb etadigan, cheklangan va qayta tiklanmaydigan tabiiy boyliklardan biridir. Bu resurslar qishloq xo'jaligi, qurilish, sanoat, transport va boshqa tarmoqlarda faol foydalaniladi. Biroq, yer sathining tabiiy degradatsiyasi, noto'g'ri ishlatilishi, urbanizatsiya va iqlim o'zgarishlari natijasida yer

resurslarining sifat va hajmi yildan-yilga kamaymoqda. Bunday sharoitda ushbu resurslardan samarali foydalanish strategik vazifaga aylanmoqda. Bugungi kunda yer resurslaridan foydalanishda oddiy, sektoral yoki tor doirali yondashuvlar o'z samaradorligini yo'qotmoqda. Zamonaviy talablar, resurslar chegaralanganligi, ekotizim barqarorligining zaiflashuvi sinergik yondashuvga ehtiyoj tug'dirmoqda. Sinergik yondashuv turli yo'nalishlar, resurslar va manfaatdor tomonlar o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni tashkil etish orqali umumiy, kompleks foyda olishga qaratilgan konsepsiya sifatida shakllanmoqda. Sinergik yondashuv deganda, yer resurslaridan foydalanishda mavjud tarmoqlar, subyektlar va texnologiyalar o'rtasidagi o'zaro qo'llab-quvvatlovchi, bir-birini to'ldiruvchi hamkorlik asosidagi tizimli yondashuv tushuniladi. Bu yondashuv orqali alohida faoliyatlar emas, balki ularning o'zaro uyg'unligi natijasida hosil bo'lgan umumiy samaradorlik asosiy mezon sifatida qaraladi. Ilmiy manbalarda sinergiya ikki yoki undan ortiq elementlarning birgalikdagi faoliyati natijasida yuzaga keladigan qo'shimcha energiya, kuch yoki qiymat sifatida ta'riflanadi. Yer insoniyat uchun eng qadimiy va eng muhim tabiiy resurslardan biridir. U nafaqat yashash, balki ishlab chiqarish, ekologik muvozanatni saqlash, oziq-ovqat zaxiralarini yetishtirish, madaniy va iqtisodiy taraqqiyot uchun ham muhim vosita sanaladi.

Adabiyotlar tahlili

Yer resurslaridan foydalanish masalasi ko'p yillardan beri agrar sohaning muhim ilmiy yo'nalishlaridan biri bo'lib kelmoqda. Ilmiy adabiyotlarda bu mavzu ekologik, iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy jihatlardan turli yondashuvlar asosida tahlil etilgan [1]. So'nggi yillarda esa mazkur masalaga nisbatan sinergik yondashuvni qo'llash zarurati tobora kuchayib bormoqda, chunki mavjud sektoral va fragmentar qarashlar yer resurslarini barqaror boshqarishga yetarlicha imkon bermayotgani tan olinmoqda [2].

O'zbekistonda chop etilgan ilmiy ishlarda yer resurslarining iqtisodiy baholanishi, ulardan samarali foydalanish yo'llari, dehqon va fermer xo'jaliklarida mavjud muammolar, yer degradatsiyasi va ekologik tahdidlar keng tahlil qilingan [3]. Biroq bu ishlarda sektorlararo aloqalar va integratsiyalashgan yondashuvlar yetarlicha yoritilmaganligi qayd etiladi [4].

Sinergiya tushunchasi iqtisodiyotda bir nechta faoliyat yoki sektorlarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladigan qo'shimcha ijobiy samarani anglatishi ko'plab xorijiy tadqiqotlarda asoslab berilgan [5]. Tabiiy resurslar bilan bog'liq izlanishlarda esa sinergiya yer va suv resurslari, agroekotizimlar va biologik xilma-xillik o'rtasidagi uyg'un boshqaruv mexanizmi sifatida talqin qilinadi [6].

FAO va BMT Taraqqiyot Dasturi hisobotlarida yer degradatsiyasi va resurs tanqisligini bartaraf etishda sinergik hamkorlik muhim omil sifatida qayd etilib, davlat, xususiy sektor va jamiyat vakillari o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati ta'kidlangan [7].

Yevropa Ittifoqida joriy etilgan "Land Use Synergy Framework" modeli orqali qishloq xo'jaligi, ekologiya va infratuzilma sohalari o'rtasida koordinatsiyalashgan boshqaruv tizimi shakllantirilgani va bu yondashuv barqarorlikni ta'minlashda yuqori natijalar bergani isbotlangan [8]. Shuningdek, BMT tomonidan ishlab chiqilgan "Integrated Landscape Management" konsepsiyasi sektorlararo siyosat va zamonaviy monitoring tizimlari asosida sinergik boshqaruvni ta'minlashni tavsiya etadi [9].

Tadqiqot metodlari

Mazkur tadqiqotda yer resurslaridan foydalanishda sinergik yondashuvning mohiyatini ochib berish va uning amaliy samaradorligini baholash maqsadida quyidagi ilmiy-uslubiy metodlar majmuasidan foydalanildi:

Tizimli va kompleks tahlil metodi, strukturaviy va funksional tahlil, taqqoslash usuli, statistik va dinamik tahlil, ekonometrik modellash.

Natija va muhokama

Har bir davlatning taraqqiyot sur'atlari, ayniqsa qishloq xo'jaligi sohasidagi rivojlanish darajasi ko'p jihatdan uning yer resurslaridan qanday foydalanishiga bog'liq. Yer resurslari inson faoliyatining markazida bo'lishiga qaramay, ularning cheklanganligi, degradatsiyaga uchrashi, noto'g'ri ishlatilishi butun dunyo uchun dolzarb muammolarni keltirib chiqarmoqda. Bugungi globallashuv sharoitida insoniyat sivilizatsiyasi ilgari hech qachon duch kelmagan muammolarga to'qnash kelmoqda. Iqlim o'zgarishi, yer degradatsiyasi, suv tanqisligi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi, urbanizatsiya va tabiiy resurslar ustidan bosimning ortib borishi shular jumlasidandir. Bularning barchasi aynan yer resurslariga nisbatan bo'lgan munosabatni tubdan qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda. Endilikda bu resurslardan foydalanishda har bir faoliyat alohida emas, balki kompleks, o'zaro bog'langan va muvofiqlashtirilgan holda olib borilishi zarur. Mazkur ehtiyoj zaminida sinergik yondashuv degan tushuncha yuzaga kelmoqda. Bu yondashuv nafaqat turli tarmoqlar, balki turli ijtimoiy qatlamlar, boshqaruv darajalari, resurs turlari, ilmiy va amaliy tajribalarning o'zaro uyg'unligida ifodalanadi. Sinergik yondashuv mohiyatan resurslardan foydalanishda yuqori darajadagi komplekslikni, tizimlilikni va barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Bu yondashuv orqali faqat iqtisodiy foyda emas, balki ekologik muvozanat, ijtimoiy barqarorlik, resurslar zaxirasining tiklanish imkoniyati ham ko'zda tutiladi. Yer resurslaridan foydalanishda sinergik yondashuvni qo'llashning asosiy sababi — mavjud muammolarni faqat bir tarmoq yoki bir tomonlama yondashuv orqali hal qilib bo'lmazligidir. Masalan, yer degradatsiyasini faqat agronomik chora-tadbirlar orqali cheklab bo'lmaydi. Bu jarayon suv resurslariga, atmosferaga, o'simlik va hayvonot olamiga, shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarga ham ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun yer resurslari bilan bog'liq har qanday qaror, reja yoki strategiya boshqa resurslar, tarmoqlar va manfaatdor tomonlarning manfaatlari bilan muvofiqlashtirilishi lozim. Sinergik yondashuv nazariy jihatdan resurslar boshqaruvining yangi paradigmasi sifatida qaralmoqda. U har bir subyekt, har bir sektor o'z faoliyatini yakka holatda emas, balki o'zaro uyg'unlikda olib borishini ta'minlaydi. Bu yondashuvda yerga nisbatan oddiy foydalanish obyekti emas, balki turli manfaatlarning kesishgan nuqtasi, kompleks resurs tizimining asosi sifatida qaraladi. Bu bilan yer nafaqat iqtisodiy aktiv, balki ekologik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi strategik resursga aylanadi.

Tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, yer resurslaridan foydalanishda sektoral yondashuvlar ko'pincha resurslarning noto'g'ri taqsimlanishiga, ziddiyatli qarorlarning qabul qilinishiga va umuman olganda, umumiy tizim samaradorligining pasayishiga olib kelmoqda. Shunday sharoitda sinergik yondashuv muqobil va istiqbolli yo'nalish sifatida ilmiy va amaliy doiralarda dolzarb mavzu bo'lib bormoqda. Bu yondashuv orqali resurslar faqat saqlanmaydi, balki ularning imkoniyatlari yanada boyitiladi va barqaror

ravishda boshqariladi. O'zbekiston sharoitida ham yer resurslarining bosim ostida qolayotganligi, iqlim sharoitining o'zgarishi, qishloq xo'jaligining intensiv rivojlanishi, yerga bo'lgan ehtiyojning ortib borayotganligi sinergik yondashuvni zaruratga aylantirmoqda. Ayniqsa, dehqon xo'jaliklari, fermerlar, suvdan foydalanuvchilar, ekologlar, davlat boshqaruv organlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlik va manfaatlar uyg'unligini ta'minlash talab etiladi. Bu hamkorlik faqat ma'muriy buyruqlar bilan emas, balki ilmiy asoslangan, iqtisodiy jihatdan motivatsiyalangan, ekologik javobgarlikni hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak. Yer resurslarini sinergik yondashuv asosida boshqarish nafaqat dehqonchilik samaradorligini oshiradi, balki hududiy rivojlanish, bandlik, oziq-ovqat xavfsizligi, iqlim barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Bu yondashuv orqali har bir qaror va harakatning turli tizimlarga bo'lgan ta'siri aniqlanadi, ziddiyatli holatlar oldi olinadi va kompleks foyda ta'minlanadi. Mazkur tadqiqot aynan shu yo'nalishda olib boriladi. Unda sinergik yondashuvning nazariy asoslari, asosiy tamoyillari, xorijiy va milliy tajribalari, amaliy qo'llanish imkoniyatlari hamda O'zbekiston sharoitidagi real holatga asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Yer resurslaridan foydalanishdagi mavjud holat tahlil qilinadi, mavjud muammolar va ularning negizida yotgan tizimlarsizlik, koordinatsiyaning yetishmasligi, axborot almashinuvining sustligi kabi omillar chuqur o'rganiladi. Shuningdek, maqolada sinergik yondashuvni joriy etish uchun zarur bo'lgan tashkiliy, iqtisodiy, axborot va texnologik sharoitlar yoritiladi. Yer, suv, o'rmon, biologik resurslar o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilinib, ularning birgalikdagi boshqaruvi samaradorlikni qanday oshirishi amaliy misollar orqali ko'rsatiladi. Bu yondashuv orqali resurslar o'zaro to'ldiruvchi, qo'llab-quvvatlovchi va kuchaytiruvchi tizim sifatida ko'riladi. Sinergik yondashuv, shubhasiz, barqaror taraqqiyot maqsadlariga erishish yo'lida eng muhim tamoyillardan biridir. Bu yondashuv orqali tabiiy resurslar bilan bog'liq har bir qaror, har bir harakat kengroq kontekstda ko'riladi. Bu esa, o'z navbatida, hozirgi va kelajak avlodlarning manfaatlariga xizmat qiluvchi, uzoq muddatli strategik qarorlarning asosini belgilaydi. Shu sababli ushbu maqola sinergik yondashuvning nazariy va amaliy mohiyatini chuqur tahlil qilish, uni O'zbekiston sharoitida tatbiq etish imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan.

Milliy adabiyotlarda yer resurslarining degradatsiyasi, sho'rlanish va eroziya jarayonlari ko'proq agronomik yoki iqtisodiy nuqtai nazardan o'rganilib, tizimli va integratsiyalashgan yondashuv yetarlicha shakllanmaganligi qayd etilgan [10].

Yer resurslarining degradatsiyasi, unumdorligining kamayishi, meliorativ holatining yomonlashuvi kabi muammolarni faqat tor doiradagi agrar yondashuvlar orqali hal qilib bo'lmasligi aniqlandi. Sinergik yondashuv asosida yer resurslarini boshqarish tizimi nafaqat tarmoqlararo, balki darajalararo hamkorlikni ham talab qiladi. Ya'ni mahalliy hokimiyat, ilmiy muassasalar, ishlab chiqaruvchilar, ekologlar va boshqa manfaatdor tomonlar o'rtasida hamkorlikka asoslangan boshqaruv modeli shakllanishi kerak. Bu model asosida barcha qarorlar tizimli, ilmiy asoslangan va shaffof bo'lishi, resurslar esa uzviy bog'langan holda boshqarilishi lozim. Ilmiy adabiyotlar, xalqaro tajriba va mahalliy shart-sharoitlar asosida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin: Yer resurslaridan foydalanishda sektoral yondashuv o'rniga tizimli, integratsiyalashgan va ko'p tomonlama qarorlar asosida yuritiladigan boshqaruv tizimi shakllantirilishi zarur. Bu orqali alohida sektorlar emas, balki umumiy resurs muvozanatini saqlashga qaratilgan

mexanizmlar yaratiladi. Yer resurslari bilan bog'liq har qanday faoliyatni rejalashtirishda manfaatdor tomonlarning ishtirokini ta'minlovchi platformalar joriy etilishi kerak. Jumladan, fermerlar, dehqon xo'jaliklari, suv foydalanuvchilari, ekologlar va ijtimoiy tashkilotlar o'rtasida ochiq axborot almashinuvi tizimi yaratilishi foydalidir.

Zamonaviy texnologiyalar, xususan, raqamli xaritalash, geoinformatsion tizimlar, masofaviy monitoring va aqlli dehqonchilik vositalari sinergik boshqaruvning ajralmas qismi sifatida joriy etilishi lozim. Bu texnologiyalar qarorlar qabul qilishda aniqlik, tezkorlik va ochiqlikni ta'minlaydi. Qishloq xo'jaligida yer, suv, o'rmon, yaylov va boshqa tabiiy resurslar o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur tahlil qilgan holda ulardan kompleks foydalanish strategiyalari ishlab chiqilishi kerak. Bu orqali resurslar o'zaro to'ldiruvchi, bir-birini qo'llab-quvvatlovchi holatga keltiriladi. Resurslar ustidan boshqaruv siyosatida ilmiy tadqiqotlarga tayangan holda milliy strategiyalar ishlab chiqilishi, bu strategiyalar bevosita mahalliy sharoitlarga moslashtirilgan bo'lishi zarur. Tadqiqotlar resurslarning real holati, xavf omillari va potensial imkoniyatlarini aniqlashga qaratilishi kerak. Ekologik barqarorlikni ta'minlash maqsadida yer resurslaridan foydalanishda ekologik baholash, ekologik monitoring, melioratsiya dasturlari va biologik himoya choralari uyg'un holda tatbiq etish muhimdir. Sinergik yondashuv bu choralarni alohida bo'laklar emas, balki yagona tizimda ko'rib chiqadi. Yer resurslarini saqlash, tiklash va samarali boshqarish bo'yicha aholining ekologik ongini oshirish, maxsus o'quv dasturlari, malaka oshirish kurslari va axborot vositalari orqali tushuntirish ishlari olib borilishi lozim. Bu orqali jamiyat resurslarga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantiradi. Fermerlar va dehqon xo'jaliklariga yer resurslarini sinergik boshqarish bo'yicha metodik qo'llanmalar, amaliy tavsiyalar va ilmiy asoslangan tajriba almashinuvi tizimi yaratilishi kerak. Bu ular faoliyatining barqarorligini ta'minlashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Sinergik boshqaruvga doir normativ-huquqiy hujjatlar bazasini takomillashtirish, mavjud qonunchilikni zamonaviy ehtiyojlarga moslashtirish hamda sektorlararo huquqiy koordinatsiyani mustahkamlash dolzarb hisoblanadi. O'zbekiston sharoitida sinergik yondashuvni tatbiq etish orqali yer resurslari ustidan boshqaruv sifatini oshirish, barqaror qishloq xo'jaligi tizimlarini yaratish, oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash, tabiiy boyliklarni asrab-avaylash va ekologik xavfsizlikni ta'minlashga erishish mumkin.

Xulosa va takliflar

Yakuniy tahlillar shuni ko'rsatadiki, yer resurslaridan foydalanish masalasi zamonaviy dunyoda ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi asosiy yo'nalishlardan biri sifatida shakllanmoqda. Sinergik yondashuv esa ushbu yo'nalishda mukammal va strategik qarashlarni ilgari suruvchi konsepsiya bo'lib, turli tizim va subyektlarning o'zaro hamkorligi asosida yuqori samaradorlikka erishish imkonini beradi. Mazkur yondashuv orqali yer resurslari nafaqat saqlab qolish, balki ularning tabiiy salohiyatini kuchaytirish, ularni kelgusi avlodlar uchun barqaror holda yetkazish imkoniyatlarini ham beradi. Tadqiqot davomida sinergik yondashuvning nazariy asoslari, amaliy ko'rinishlari, xorijiy va mahalliy tajribalari tahlil qilinarkan, yer resurslarini faqat iqtisodiy manba sifatida emas, balki ekologik muvozanat va ijtimoiy manfaatlar bilan bevosita bog'langan strategik omil sifatida baholash zaruriyati aniqlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. FAO. (2018). *Sustainable Land Management in Agriculture*. Rome: FAO.
2. Ostrom, E. (2010). Beyond markets and states: Polycentric governance of complex economic systems. *American Economic Review*, 100(3), 641–672.
3. Tursunov, B. (2019). O'zbekistonda yer resurslaridan foydalanishning iqtisodiy samaradorligi. *Iqtisodiyot va innovatsiyalar*, 3(2), 34–41.
4. Qodirov, F. (2020). Qishloq xo'jaligida yer va suv resurslaridan foydalanish muammolari. *Agroiqtisodiyot*, 5(1), 22–29.
5. Porter, M. (2008). *On Competition*. Harvard Business School Press.
6. Pretty, J. (2018). Sustainable intensification of agriculture. *Nature Sustainability*, 1(1), 441–446.
7. UNDP. (2019). *Land Degradation Neutrality and Synergy Approaches*. New York: UNDP.
8. European Commission. (2020). *Land Use Synergy Framework in the EU*. Brussels.
9. United Nations. (2021). *Integrated Landscape Management: A Practical Guide*. New York: UN.
10. Karimov, R. (2021). O'zbekiston hududlarida yer degradatsiyasi jarayonlarini baholash. *Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti*, 4(3), 56–63.

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

